

Η Αρκαδιανή οδός. Είναι ένα από τα λαμπρότερα παραδείγματα ρωμαϊκών δρόμων. Πήρε το όνομά της από τον αυτοκράτορα Αρκάδιο. Ξεκινούσε από τη Μεσαία Πύλη του Λιμανιού και κατέληγε στην Πύλη της πλατείας του Θεάτρου, ενώνοντας έτσι το λιμάνι με το Θέατρο για αυτό λέγεται και οδός του λιμανιού. Κατά μήκος της βόρειας πλευράς της Αρκαδιανής οδού βρίσκονταν τα εντυπωσιακά Λουτρά του Λιμανιού και το Γυμνάσιο του θεάτρου. Η Αρκαδιανή οδός είχε μήκος 530 μ. και πλάτος 11,5 μ. Το οδόστρωμα ήταν στρωμένο με μαρμάρινες πλάκες. Όλη τη διαδρομή την πλασιώναν οι Στοές τα δάπεδα των οποίων ήταν διακοσμημένα με ψηφιδωτά που απεικόνιζαν γεωμετρικά σχήματα. Οι κολόνες των στοών στηρίζονταν πάνω σε βάσεις αττικού-ιωνικού τύπου, που ήταν συμφυείς με τα βάθρα. Οι κορμοί των κίωνων δεν είχαν ραβδώσεις και τα κιονόκρανα ήταν σύνθετου τύπου, συνδυάζοντας στοιχεία τόσο του κορινθιακού όσο και του ιωνικού ρυθμού. Επίσης υπήρχαν δύο αποχετευτικοί αγωγοί οι οποίοι εξασφάλιζαν την απορροή των ομβρίων υδάτων.

Στη νότια στοά της οδού βρέθηκε μια επιγραφή η οποία αποκαλύπτει το όνομα της οδού, φανερώνει επίσης ότι οι κιονοστοιχίες των στοών ήταν εφοδιασμένες με 50 λυχνάρια που φώτιζαν το δρόμο τις νυχτερινές ώρες.

Το θέμα της λειτουργίας της Αρκαδιανής οδού δεν είναι απόλυτα σαφές. Η απουσία μικρότερων χώρων, στο πίσω μέρος των στοών, που θα λειτουργούσαν ως καταστήματα ή εργαστήρια, περιορίζει τον εμπορικό της χαρακτήρα. Επίσης η Πύλη του Θεάτρου στην οποία κατέληγε η οδός ήταν προσβάσιμη από σκάλα, γεγονός που δεν θα διευκόλυνε τη μεταφορά εμπορευμάτων. Ο Peter Schneider υποστηρίζει ότι η Αρκαδιανή οδός είχε επίσημο χαρακτήρα και αποτελούσε μια πομπική οδό η οποία οδηγούσε από το λιμάνι στον τόπο όπου λατρευόταν ο «κτίστης» Άνδροκλος.

Τετράστυλο μνημείο . Στο μέσο της Αρκαδιανής οδού τον 6^ο αιώνα κατασκευάστηκε ένα τετράστυλο μνημείο. Το συγκεκριμένο μνημείο αποδεικνύει ότι η Αρκαδιανή οδός διατήρησε τη σημασία της κατά τους Πρώιμους Βυζαντινούς χρόνους. Το μνημείο αποτελείται από κολόνες κορινθιακού τύπου στερεωμένες σε τριβαθμιδωτές βάσεις και κυκλικά βάθρα με πλούσια αρχιτεκτονική διακόσμηση. Τα τριγωνικά τύμπανα και τα τόξα που ένωναν τους κίονες κοσμούνται με ανάγλυφα φυτικά μοτίβα και σταυρούς. Τα κιονόκρανα των κίωνων ήταν σύνθετου ρυθμού, ενώ οι βάσεις τους ιωνικού-αττικού τύπου. Το συνολικό τους ύψος έφθανε τα 10 μ. Πιθανολογείται ότι οι κίονες στήριζαν είτε αγάλματα του αυτοκράτορα και μελών της οικογένειάς του είτε τα αγάλματα των τεσσάρων Ευαγγελιστών.

Η οδός των Κουρητών. Στην Αρχαιότητα ονομαζόταν Έμβολος. Εκτείνεται στην κοιλάδα ανάμεσα στους λόφους Πίον και Λεπρή Ακτή. Στα Ελληνιστικά χρόνια αποτέλεσε βασική εμπορική οδό που συνέδεε τη δημόσια αγορά της πόλης με το λιμάνι και την εμπορική αγορά. Στο δυτικό τμήμα της οδού είχε ανεγερθεί ηρώο του μυθικού ιδρυτή της πόλης, Ανδρόκλου. Η σημερινή ονομασία της οδού δόθηκε επειδή πάνω στους κίονες που βρέθηκαν ήταν γραμμένοι κατάλογοι του συλλόγου των Κουρητών. Η πιθανότερη ονομασία της οδού κατά την Αρχαιότητα ήταν Έμβολος.

Η οδός των Κουρητών, με συνολικό μήκος περίπου 350 μ., αποτέλεσε την κύρια οδική αρτηρία της πόλης, με μεγάλη εμπορική και πολιτική σημασία. Ο δρόμος έχει πλακοστρωμένο οδόστρωμα πλάτους 6-8 μ. και ορίζεται στο μεγαλύτερο μέρος του από στοές πλάτους 3,5-5 μ. Στις

ανασκαφές αποκαλύφθηκαν σημαντικά μνημεία της Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής περιόδου, αποδεικνύοντας τη διαχρονική σημασία του Εμβόλου για την ιστορία της πόλης. Η οδός των Κουρητών υπέστη σημαντικές καταστροφές κατά τους σεισμούς του 3ου και 4ου αι. μ.Χ. Σημαντικά κτήρια εγκαταλείφθηκαν και άλλα μετατράπηκαν σε εργαστήρια.

Κατά τη δεκαετία του 1960 και 1970 άρχισαν οι πρώτες προσπάθειες αναστήλωσης διάφορων μνημείων του Εμβόλου. Εν μέρει ή ολοκληρωτικά αναστηλώθηκαν το μνημείο του Μέμμιου, ο ναός του Αδριανού και η «στοά των Κουρητών», το νυμφαίο του Τραϊανού, οι πύλες Αδριανού και Ηρακλέους, και βέβαια η βιβλιοθήκη του Κέλσου.

Πρυτανείο. Το οικοδόμημα βρίσκεται στη δημόσια αγορά της Εφέσου. Πρόκειται για δημόσιο κτήριο με αρχιτεκτονικά γνωρίσματα ιδιωτικής οικίας αλλά με μνημειώδη χαρακτήρα. Στο εσωτερικό του βρισκόταν η κοινή εστία της πόλης. Στους χώρους του φιλοξενούνταν οι επίσημοι προσκεκλημένοι και επισκέπτες της πόλεως, ενώ παράλληλα εκεί γινόταν και η σίτιση των πολιτών τους οποίους τιμούσε η πόλη.

Το κτήριο είναι παραλληλόγραμμο με δύο κύρια τμήματα, περιβαλλόταν από μια τετράγωνη αυλή. Ένας αποχετευτικός αγωγός περισυλλογής βρόχινων υδάτων διέτρεχε περιμετρικά την αυλή. Στο κέντρο υπήρχε μια παραλληλόγραμμη βάση, όπου θα στεκόταν ένα από τα τρία αγάλματα της Αρτέμιδος Εφεσίας. Μια μνημειακή στοά οδηγούσε σε 4 αίθουσες ανεπτυγμένες ανά ζεύγη, η μια πίσω από την άλλη. Οι δύο πρώτες χρησίμευαν ως χώροι συμποσίων ενώ η τρίτη λατρευτική χρήση. Η στοά λειτουργούσε όχι μόνο ως πρόσοψη για τις αίθουσες του οικοδομήματος, αλλά και ως κοινόχρηστος χώρος ανάμεσά τους.

Το κτήριο παρουσιάζει τέσσερις οικοδομικές φάσεις, που τοποθετούνται χρονικά στην Ελληνιστική περίοδο, στην εποχή του Αυγούστου (τέλος 1ου αι. π.Χ., αρχές 1ου αι. μ.Χ.), στην εποχή των Σεβήρων (τέλος 2ου, αρχές 3ου αι. μ.Χ.) και τέλος στη Βυζαντινή περίοδο.

Η Βιβλιοθήκη του Κέλσου. Ένα από τα πιο αξιόλογα μνημεία της Εφέσου που βρίσκεται στην εμπορική Αγορά της πόλης. Μαζί με τη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας στην Αίγυπτο και τη Βιβλιοθήκη της Περγάμου αποτελούν τις σημαντικότερες βιβλιοθήκες του αρχαίου κόσμου. Η Βιβλιοθήκη του Κέλσου συνδυάζει μια εντυπωσιακή πρόσοψη, με πλούσια αρχιτεκτονική διακόσμηση, με ένα πολυτελές τόσο ως προς τη διακόσμησή του ορθογώνιο οικοδόμημα στο εσωτερικό.

Η πρόσοψη του μνημείου είχε μήκος 21 μ. και ύψος 16 μ. και ήταν κατασκευασμένη από μαρμάρινους λιθοπλίνθους. Το κτίριο είχε δύο ορόφους με 8 κίονες σε κάθε όροφο. Στην πρόσοψη υπήρχαν τρεις θύρες οι οποίες οδηγούσαν τους επισκέπτες στο εσωτερικό του μνημείου. Ψηλότερα από τις εισόδους διαμορφώνονταν «παράθυρα» που έδιναν φως στο εσωτερικό της Βιβλιοθήκης.

Μεταξύ των θυρών διαμορφώνονταν κόγχες πλασιωμένες με πεσσούς. Οι πεσσοί διακοσμούσαν με γλυπτό διάκοσμο από φυτικά είδη και μυθολογικές μορφές. Οι κόγχες στο εσωτερικό τους στολίζονταν με τέσσερα γυναικεία αγάλματα, που απεικόνιζαν προσωποποιημένες τη Σοφία, την Αρετή, την Έννοια και την Επιστήμη.

Το εσωτερικό της Βιβλιοθήκης ήταν τριώροφο και το κυρίως οικοδόμημα λειτουργούσε ως αναγνωστήριο. Η εσωτερική διακόσμηση του μνημείου ήταν εντυπωσιακή, καθώς οι τοίχοι και το δάπεδο καλύπτονταν με πολύχρωμα μάρμαρα. Οι πάπυροι και οι περγαμηνές φυλάσσονταν σε

κυλινδρικές θήκες. Υπολογίζεται ότι η Βιβλιοθήκη του Κέλσου διέθετε περίπου 12.000 κυλίνδρους βιβλίων αριθμός τεράστιος, αν σκεφτεί κανείς ότι όλα ήταν χειρόγραφα. Για την προστασία των βιβλίων από την υγρασία υπήρχε ένα κενό περίπου 1 μ. μεταξύ του εξωτερικού και του εσωτερικού τοίχου..

Οι επιγραφές αναφέρουν ως χρηματοδότη της βιβλιοθήκης τον Τιβέριο Ιούλιο Ακύλα, γιο του Κέλσου, που έγινε ύπατος το έτος 110 μ.Χ. Η Βιβλιοθήκη του Κέλσου και όλα τα βιβλία καταστράφηκαν από πυρκαγιά κατά τη διάρκεια του καταστροφικού σεισμού που έπληξε την πόλη το 262. Απέμεινε μόνο η πρόσοψή της, ενώ το εσωτερικό καταστράφηκε τελείως. Γύρω στο 400 μετατράπηκε σε νυμφαίο.

Η λαμπρή πρόσοψη της Βιβλιοθήκης του Κέλσου αποκαλύφθηκε από το Αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο τα έτη 1905 και 1906. Το 80% του αρχικού υλικού του μνημείου εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές και δόθηκε η δυνατότητα να αποκατασταθεί το μνημείο στο σύνολό του.

Στάδιο. Στο βόρειο τμήμα της Εφέσου διαμορφώνεται στο έδαφος μια τεχνητή κοιλάτητα που καλύπτει έκταση 33 στρεμμάτων. Τα σωζόμενα ίχνη, οι διαστάσεις και η επιμήκης μορφή αυτού του σχηματισμού επέτρεψαν από νωρίς την αναγνώρισή του ως σταδίου. Μέχρι σήμερα όμως δεν έχει δημοσιευτεί συνολική μελέτη του Σταδίου της Εφέσου.

Κατασκευάστηκε τον 3^ο αι πΧ από το βασιλιά Λυσίμαχο και σε αυτό διεξάγονταν οι γυμνικοί αγώνες. Είχε πεταλόσχημη κάτοψη –με διαστάσεις 229 μ. μήκος και 28 μ. πλάτος– τα πρανή του ήταν χωμάτινα και οι θέσεις διαιρούνταν σε κερκίδες μέσω στενών κλιμάκων.

Ο αγωνιστικός χώρος, ο στίβος, ήταν διαμορφωμένος από πατημένο χώμα. Είχε μήκος ένα στάδιο, δηλαδή περίπου 184 μ. Ο χώρος κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους μετατράπηκε σε αρένα αλλά με την επικράτηση του χριστιανισμού, τα αιματηρά θεάματα περιορίστηκαν δραστικά δίνοντας τη θέση τους σε αθλητικούς αγώνες. Στο νότιο τμήμα του σταδίου βρέθηκαν υδραυλικές εγκαταστάσεις που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι στο χώρο παρουσιάζονταν και «μπαλέτα νερού» ή εικονικές ναυμαχίες, θεάματα πολύ συνηθισμένα στους Ρωμαίους. Μια σειρά από σεισμούς μεταξύ των ετών 359 και 366 προκάλεσαν καταστροφές στο μνημείο. Ενώ τον 5ο αιώνα στο χώρο του σταδίου κατασκευάστηκε χριστιανική εκκλησία.

Τα Ανατολικά Λουτρά ονομάστηκαν έτσι επειδή είχαν χτιστεί στο ανατολικό άκρο της Εφέσου. Οι αίθουσες του λουτρού, το frigidarium, το tepidarium και το caldarium, οι χώροι δηλαδή του ψυχρού, του χλιαρού και του θερμού λουτρού, περιβάλλονταν στις τρεις πλευρές τους από τρεις επιμήκεις αίθουσες που σχημάτιζαν σχήμα Π και εξυπηρετούσαν τη μόνωση των αιθουσών του λουτρού. Μπροστά από την τέταρτη πλευρά βρισκόταν η παλαίστρα.

Την αίθουσα του ψυχρού λουτρού καταλάμβανε μία μεγάλη ορθογώνια πισίνα κρύου νερού. Ενώ η κεντρική αίθουσα των θερμών λουτρών ήταν η μεγαλύτερη και εντυπωσιακότερη από όλες. Βρισκόταν ακριβώς στην καρδιά του οικοδομήματος, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η καλύτερη δυνατή μόνωση. Στους τοίχους της υπήρχαν κόγχες. Σε τέτοιες κόγχες βρίσκονταν συνήθως λεκάνες (λουτήρες ή πύελοι) ή χτιστές πισίνες με ζεστό νερό.

Η έρευνα ολόκληρου του συγκροτήματος πραγματοποιήθηκε κατά τις ανασκαφικές περιόδους 1930 και 1931 από την αυστριακή αρχαιολογική σχολή. Τα ερείπια των Ανατολικών Λουτρών αποτελούν σήμερα σημαντική πηγή γνώσης την αρχαία ελληνορωμαϊκή αρχιτεκτονική και συγκεκριμένα για τις οικοδομικές τεχνικές, όπως την εναλλαγή των συστημάτων τοιχοδομίας και των οικοδομικών υλικών.

Το Ωδείο ή Βουλευτήριο. Πρόκειται για ένα μικρό θεατρικό κτίσμα, που βρίσκεται μεταξύ των οικοδομημάτων δημόσιου και θρησκευτικού χαρακτήρα της Δημόσιας Αγοράς.

Είναι ένα ημικυκλικό οικοδόμημα με διάμετρο 46 μ. Το κοίλο του θεατροειδούς οικοδομήματος ήταν και χωριζόταν μέσω ενός διαζώματος σε δυο καθ' ύψος τμήματα. Η συνολική χωρητικότητα του οικοδομήματος υπολογίζεται σε 1.500 θεατές. Η ορχήστρα είχε σχήμα πετάλου και διάμετρο 9,20 μέτρα. Καλυπτόταν από ορθογώνιες μαρμάρινες πλάκες και δεν περιβαλλόταν από αγωγό συγκέντρωσης και απομάκρυνσης όμβριων υδάτων (εύριπος), αφού το οικοδόμημα ήταν στεγασμένο.

Το οικοδόμημα κατά τον 2^ο αιώνα πΧ απέκτησε την αρχιτεκτονική μορφή του μεικτού κτηριακού τύπου του βουλευτηρίου-ωδείου. Το Βουλευτήριο-Ωδείο της Εφέσου χρησιμοποιούνταν ως χώρος πολιτικών αποφάσεων και συγκέντρωσης των τοπικών αρχόντων και ταυτόχρονα ως χώρος όπου φιλοξενούνταν μουσικά και θεατρικά δρώμενα και απαγγελίες.

Τα Λουτρά του Θεάτρου της Εφέσου βρίσκονται δίπλα στο θέατρο Αρχιτεκτονικά πρόκειται για μια ορθογώνια μεγάλη αίθουσα η οποία περιβάλλεται στις τρεις πλευρές από άλλα αίθουσα σε σχήμα Π , προκειμένου διασφαλιστεί η μόνωση των λουτρών. Στην τέταρτη πλευρά βρισκόταν η παλαιίστρα, η οποία με τη σειρά της περιβαλλόταν από στοές

με μωσαϊκά δάπεδα. Οι χώροι των θερμών λουτρών περιλάμβαναν συνολικά πέντε ορθογώνιες αίθουσες.

Με βάση την ερμηνεία και τη διάταξη των επιμέρους διαμερισμάτων λούσεως διαπιστώνεται ότι ο λουόμενος προχωρούσε σταδιακά από το θερμό χώρο στο χλιαρό και τέλος στο ψυχρό, προσαρμόζοντας σταδιακά το σώμα του στις εναλλαγές της θερμοκρασίας.

Το νυμφαίο του Τραϊανού Η ημερομηνία ανέγερσης του μνημείου τοποθετείται στα χρόνια 102-114 μ.Χ.,²⁹ δηλαδή στα χρόνια του αυτοκράτορα Τραϊανού. Διέθετε μια μεγάλη δεξαμενή συγκέντρωσης νερού, ορθογώνιου σχήματος και μπροστά από αυτήν είχε τοποθετηθεί μια στενότερη δεξαμενή άντλησης νερού. Ο αγωγός που τροφοδοτούσε τη δεξαμενή συγκέντρωσης νερού είχε απόληξη σε σχήμα μεγάλου κοχυλιού. Το νερό έτρεχε μέσα στη δεξαμενή, η οποία υπερχείλιζε και το νερό έπεφτε στην δεύτερη δεξαμενή. Η άντληση του νερού γινόταν με αγγεία που ήταν αναρτημένα στο στήθαιο αυτής της δεξαμενής.

Το μνημείο είχε δύο ορόφους. Στον κάτω όροφο παραστάδες διαιρούσαν την πρόσοψη σε πέντε τμήματα. Η αρχιτεκτονική του άνω ορόφου ήταν σε κλίμακα μικρότερη και λιγότερο λεπτομερής. Το μνημείο, όπως μαρτυρούν το μέγεθος και η πλούσια διακόσμησή του, ήταν πολυδάπανο έργο και διακοσμημένο με πλούσιο εικονογραφικό πρόγραμμα. Υπολογίζεται ότι στις κόγχες και τους ναΐσκους θα ήταν τοποθετημένα περίπου 15 αγάλματα. Στο κέντρο ήταν στημένος ο τεράστιος ανδριάντας του αυτοκράτορα Τραϊανού, του οποίου το ύψος κάλυπτε και τους δύο ορόφους. Ο αυτοκράτορας Τραϊανός πλαισιωνόταν από μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας επίσης και μορφές θεοτήτων όπως του Διονύσου και της Αφροδίτης.

Σαραπείο (ή Σεραπείο). Χτίστηκε κατά το 2ο αι. μ.Χ. και φιλοξένησε τη λατρεία μιας άγνωστης θεότητας, σχετικής με την ίαση ασθενειών μέσα από τελετουργικούς καθαρισμούς που γίνονταν στο εσωτερικό του ναού.

Ο Σάραπης, αιγυπτιακή θεότητα με χθόνιο χαρακτήρα, πέρασε στην αρχαία ελληνική θρησκεία κατά τους Ελληνιστικούς χρόνους, υιοθετώντας προοδευτικά χαρακτηριστικά και ιδιότητες πολλών ελληνικών θεών, όπως ο Δίας, ο Ασκληπιός, ο Διόνυσος, ο Ποσειδώνας και ο Ήλιος.

Το ιερό είχε μεγάλα θολωτά κτίσματα, περιβαλλόταν από στοές και περιλάμβανε ναό και βωμό. Ο ναός εδραζόταν σε υψηλή κρηπίδα με έξι αναβαθμούς. Οι διαστάσεις του υπολογίζονται σε 24 x 34 μ. Στο ανατολικό τμήμα του ιερού, στον ίδιο άξονα με το ναό, βρισκόταν ο βωμός. Το ιερό αποδόθηκε στη λατρεία των Φλαβίων και πρόκειται πιθανόν για ναό αυτοκρατορικής λατρείας.

Εμπορική αγορά.

Η Αγορά έχει τετράγωνη κάτοψη και περικλείεται από δίκλιτες στοές. Πίσω από τις στοές ανοίγονταν καταστήματα, αποθήκες και εργαστήρια. Στο κέντρο της αποκαλύφθηκε ένα Ωρολόγιον, που λειτουργούσε και ως υδραυλικό και ως ηλιακό. Η Αγορά υπέστη αρκετές καταστροφές από ισχυρούς σεισμούς. Η πλακοστρωμένη πλατεία της Αγοράς ήταν διαχωρισμένη σε τμήματα όπου τοποθετούνταν τέντες, κάτω από τις οποίες εκθέτονταν διάφορα προϊόντα και γίνονταν αγοραπωλησίες.

Σήμερα γνωρίζουμε ότι η πρόσβαση στην Αγορά γινόταν μέσα από μνημειακές πύλες στις τρεις από τις τέσσερις πλευρές της. Η μεγάλη πλατεία της Αγοράς ήταν γεμάτη από πλήθος τιμητικά αγάλματα και

αναθηματικά μνημεία. Αρκετές δεκάδες ενεπίγραφες βάσεις αγαλμάτων χρησιμοποιήθηκαν ως οικοδομικό υλικό δε κάποια δεύτερη οικοδομική φάση. Αυτό και μόνο μας παρέχει πολλές πληροφορίες για την ιστορία της οικοδόμησης της πόλης, τα πολιτιστικά γεγονότα και τις διάφορες πτυχές της θρησκευτικής και πολιτικής ζωής και της διοίκησης.

Βεσπασιανές. Ανάμεσα στη Μαρμάρινη οδό και τη σκεπαστή οδό της Ακαδημίας υπάρχει μια οικοδομική νησίδα από κτηριακά συγκροτήματα δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα. Πρόκειται για κτήρια βεσπασιανών και κατοικιών με πλούσια ψηφιδωτά, τα οποία αρχικά είχαν λανθασμένα ταυτιστεί με οίκο ανοχής. Πάντως οι κατά καιρούς διαμορφωμένες κατόψεις του κτηρίου δεν βοηθούν στην εξαγωγή ενός τέτοιου συμπεράσματος, αντίθετα συνηγορούν στην εκδοχή των πολυτελών κατοικιών.

Οι βεσπασιανές, τα δημόσια αποχωρητήρια της εποχής, βρίσκονται στη γωνία του συγκεκριμένου οικοδομικού τετραγώνου. Στις εγκαταστάσεις αυτές υπήρχε ένα μαρμάρινος χώρος σε σχήμα Π με ειδικά κυκλικά ανοίγματα. Καθαρό νερό έτρεχε συνεχώς στα ανοιχτά κανάλια που βρίσκονταν μπροστά από τις θέσεις των αφοδευτηρίων. Αυτό είχε αποτέλεσμα τη συνεχή απομάκρυνση των ακαθαρσιών. Ένα άλλο σύστημα υπόγειων αγωγών οδηγούσε το βρόχινο νερό στους οχετούς. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον για τις αντιλήψεις της εποχής ότι δεν υπήρχαν διαχωριστικά ανάμεσα στις θέσεις.

Οι οχυρώσεις. Η εικόνα των οχυρώσεων της Εφέσου κατά τους Αρχαϊκούς και Κλασικούς χρόνους παρουσιάζεται ιδιαίτερα αποσπασματική. Ο Λυσίμαχος έχτισε μια πόλη, την Αρσινόεια, προς

τιμήν της συζύγου του, γύρω από έναν κόλπο με ασφαλές λιμάνι η οποία θωρακίστηκε αμυντικά με έναν επιβλητικό περίβολο. Το τεράστιο αυτό τεχνικό έργο αποπερατώθηκε σε μία μόνο οικοδομική φάση και η χρονολόγησή του εντοπίζεται περί το 290 π.Χ.

Οι οχυρώσεις, συνολικού μήκους 9 χλμ, ενίσχυαν τη φυσική προστασία που παρείχαν οι δύο ορεινοί όγκοι που δέσποζαν πάνω από την πεδιάδα, καθώς και τη διαφύλαξη της ζωτικής σημασίας πρόσβασης στη θάλασσα.

Το τείχος στο σύνολό του είναι εξαιρετικά συμπαγές και κατασκευάστηκε από ασβεστολιθικούς πλίνθους. Πολυάριθμοι πύργοι εξοπλισμένοι με καταπέλτες ισχυροποιούσαν τις οχυρώσεις, οι οποίοι δευτερευόντως χρησιμοποιούνταν και ως σημεία κατόπτευσης. Ιδιαίτερης προσοχής είναι ο περίφημος «πύργος του αποστόλου Παύλου» κοντά στην παλιά είσοδο του λιμανιού, που ξεχωρίζει χάρη στον όγκο και την ιδιαίτερη διαμόρφωσή του.

Η ευρεία χρήση τέτοιων οχυρώσεων στη Μικρά Ασία, με χαρακτηριστικά παραδείγματα την Έφεσο, την Αλικαρνασσό, εντάσσεται στο πολιτικό και στρατιωτικό καθεστώς που δημιούργησε η πρακτική της ίδρυσης ή επανίδρυσης πόλεων. Οι μονάρχες έθεταν άμεση προτεραιότητα τη διαφύλαξη της ασφάλειας στην επικράτειά τους. Έτσι, σε μια εποχή που χαρακτηρίστηκε από πολιτική αστάθεια και αλληπάλληλες πολεμικές συγκρούσεις, οι οχυρώσεις αποτελούσαν το κύριο μέσο της άμυνας.

Λουτρά του Λιμανιού. βρίσκονται κοντά στο λιμάνι και χρονολογούνται την εποχή του Δομιτιανού. Αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα του συνδυασμού Λουτρό-Γυμνάσιο της Μικράς Ασίας. Τα Λουτρά του Λιμανιού περιλάμβαναν τις Θέρμες, το Γυμνάσιο και τις στοές ή Αίθουσες που περιλάμβαναν τρεις κιονοστοιχίες και

έβλεπαν προς την παλαίστρα. Η παλαίστρα αναπτυσσόταν ανάμεσα στον ανοιχτό χώρο αθλητικής άσκησης και στον κλειστό χώρο των διαμερισμάτων των λουτρών

Ο χώρος των λουτρών ήταν οργανωμένος με μια διπλή σειρά διαμερισμάτων· την πρώτη σειρά καταλάμβανε το ψυχρό και τη δεύτερη το θερμό λουτρό. Συνάμα παραπλεύρως υπήρχε αίθουσα αποδυτηρίων. Η πρώτη σειρά διαμερισμάτων φιλοξενούσε την είσοδο, την αλλαγή ρούχων, την άσκηση και τέλος το κρύο λουτρό στην πισίνα του *frigidarium*, ενώ η δεύτερη το ζεστό λουτρό, την εφίδρωση και το μασάζ.

Πύλες Λιμανιού. Στις αρχές του 2ου αι. μ.Χ. κατά την ανοικοδόμηση της πόλης, κατασκευάστηκε η μαρμαροστρωμένη προκυμαία πλάτους 10 μ. που περιτρέχει το λιμάνι. Η πρόσβαση από την πόλη προς την προκυμαία γινόταν από τρεις μνημειακές πύλες. Η νότια πύλη έχει τη μορφή διώροφης ανοιχτής στοάς στρωμένης από μάρμαρο. Η μεσαία πύλη του λιμανιού διαρθρωνόταν σε δύο επίπεδα. Στο πρώτο σχηματιζόνταν τρεις διόδους, οι δύο από τις οποίες ήταν τοξωτές και στο δεύτερο επίπεδο αναπτυσσόταν ένα στηθαίο. Η βορειότερη από τις πύλες του λιμανιού σώζεται εντελώς αποσπασματικά. Πιθανώς είχε τη μορφή ενός τοξωτού προπύλου με τρεις επιμέρους διόδους, από τις οποίες η μεσαία ήταν ευρύτερη και υψηλότερη. Ο γλυπτός διάκοσμος της μεσαίας πύλης είναι σαφώς πιο λιτός από αυτόν της νότιας. Σε αντίθεση με τη νότια και τη μεσαία πύλη, τα ελάχιστα σπαράγματα αρχιτεκτονικών μελών με γλυπτή διακόσμηση που σώζονται από το βόρειο πρότυλο δεν είναι αρκετά για τη διερεύνηση του ιδιαίτερου στυλ του μνημείου. Η καταστροφή των

προτύπων του λιμένα της Εφέσου πρέπει πιθανότατα να αποδοθεί στους σεισμούς που έπληξαν την πόλη το 262 και το 358-366 μ.Χ.

Ναός του Ανδριανού. Πρόκειται για ένα μικρών διαστάσεων πρότυλο ναόμορφο οικοδόμημα με πλούσιο αρχιτεκτονικό και γλυπτό διάκοσμο. Ιδιαίτερα εντυπωσιακό αρχιτεκτονικό στοιχείο του μνημείου είναι ένα το τόξο που συνδέει δύο κίονες της πρόσοψης. Ο σηκός είχε διαστάσεις 7,50 μ. πλάτος και 5 μ. μήκος και καλυπτόταν από θολωτή στέγη.

Ειδικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η ζωφόρος που κοσμεί τον πρόναο. Αποτελείται από τέσσερις μαρμάρινες πλάκες με την εξής θεματολογία: Στην πρώτη ανάγλυφη πλάκα πιθανόν να παρίστανε το Δία, δίπλα του μια Νύμφη, και ο μυθικός ιδρυτής της πόλης, ο Άνδροκλος. Στο κέντρο του αναγλύφου εικονίζεται ένας ιππέας που επιτίθεται σε αγριόχοιρο. Στη δεύτερη ανάγλυφη πλάκα εικονίζεται στο κέντρο ένας Ρωμαίος αυτοκράτορας να θυσιάζει μπροστά σε ένα βωμό. Επίσης ο Θησέας, ο Ηρακλής και τρεις Αμαζόνες. Στην επόμενη πλάκα τρεις γυναικείες μορφές, που έχουν ερμηνευτεί ως Αμαζόνες, εικονίζονται μετωπικά και το ανάγλυφο συμπληρώνει ο διονυσιακός θίασος. Στο τέταρτο ανάγλυφο παριστάνονται οι θεοί η Ρώμη, η Σελήνη, ο Ήλιος, ο Απόλλωνας, η Άρτεμη, ο Ηρακλής, ο Διόνυσος, ο Ερμής, η Αφροδίτη, ο Άρης και η Αθηνά.

Τα ερείπια του μνημείου ήρθαν στο φως το 1956, στο πλαίσιο των ανασκαφικών ερευνών του Αυστριακού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου²³ και η αναστήλωσή του πραγματοποιήθηκε άμεσα κατά τα έτη 1957-1958.

Θέατρο της Εφέσου. Αποτελεί το καλύτερα σωζόμενο αρχαίο κτίσμα της μικρασιατικής μητρόπολης, το μεγαλύτερο θέατρο του μικρασιατικού

χώρου και ταυτόχρονα ένα από τα μεγαλύτερα θέατρα του αρχαίου κόσμου. Η αρχική κατασκευή του θεάτρου της Εφέσου τοποθετείται πιθανόν μετά το 133 π.Χ. Στους Αυτοκρατορικούς χρόνους και πιο συγκεκριμένα κατά τον 1ο αι. μ.Χ. έγινε ριζική ανακαίνιση του θεατρικού οικοδομήματος σύμφωνα με το ρωμαϊκό τύπο. Το κοίλο διαιρούνταν από δύο οριζόντια διαζώματα) σε τρία τμήματα καθ' ύψος. Η συνολική χωρητικότητα του θεάτρου υπολογίζεται σε 24.000 θεατές. Το θεατρικό οικοδόμημα της Εφέσου διέθετε καθορισμένες θέσεις επισήμων, ενώ υπήρχε και σαφής διαχωρισμός θέσεων ανάλογα με τις κοινωνικές ομάδες και τάξεις. Η ορχήστρα ήταν ημικυκλική με διάμετρο 33,62 μ. και καλυπτόταν από μαρμάρινες πλάκες και την ρωμαϊκή εποχή μετατράπηκε σε αρένα για αμφιθεατρικά παιχνίδια. Το θέατρο της Εφέσου χρησιμοποιήθηκε για θεατρικές παραστάσεις, συναθροίσεις πολιτικού χαρακτήρα και θρησκευτικές εκδηλώσεις.

Το θεματολόγιο των γλυπτών περιλαμβάνει θεούς που σχετίζονται άμεσα με το θέατρο όπως ο Απόλλωνας, ο Διόνυσος και οι Μούσες. Στο θέατρο πάντως κυριαρχεί η παρουσία του Απόλλωνα και της Αρτέμιδος.

Σημαντικές φθορές υπέστη το οικοδόμημα από τους καταστροφικούς σεισμούς που έπληξαν την πόλη το 262 και κυρίως το 359 και 366 μ.Χ. Κατά τη Βυζαντινή εποχή το θέατρο ενσωματώθηκε στην οχύρωση της πόλης, αλλά το οικοδόμημα δεν έπαψε να χρησιμοποιείται.

Δημόσια Αγορά.

Πρόκειται για το διοικητικό οικοδομικό τετράγωνο της Εφέσου, το οποίο περιλαμβάνει κτήρια θρησκευτικού και πολιτικού χαρακτήρα.

Κατά την πρώτη οικοδομική φάση των ελληνιστικών χρόνων την αγορά οριοθετούσαν απλές στοές. Η εικόνα της Αγοράς που έχουμε σήμερα ανάγεται στην εποχή του Αυγούστου. Διαπιστώνεται ο ανασχεδιασμός

του χώρου και η μετατροπή της ελληνιστικής αγοράς σε ρωμαϊκό φόρουμ. Στη βόρεια πλευρά παρατάσσονταν το πρυτανείο, το τέμενος του Αυγούστου και της Αρτέμιδος και το ωδείο-βουλευτήριο. Μπροστά από αυτά τα κτήρια εκτεινόταν μια τρίκλιτη βασιλική.

Η ανατολική και νότια πλευρά κλείνονταν με στοές. Η δυτική υπήρχαν μικρά αρχιτεκτονήματα, όπως αναθηματικά κτήρια. Στην πλατεία του διοικητικού συγκροτήματος ο περίπτερος ναός αφιερωμένος στον Καίσαρα και τη Ρώμη.

Βασιλική. Η οικοδόμηση μιας διώροφης τρίκλιτης βασιλικής εκκλησίας ελληνικού τύπου συνέβαλε καθοριστικά στη μετατροπή της ελληνιστικής δημόσιας αγοράς της Εφέσου σε ρωμαϊκό forum. Μονόρριχτες στέγες πρέπει να κάλυπταν τα πλευρικά κλίτη, ενώ η δίρριχτη στέγη του μεσαίου κλίτους ήταν πιθανόν υπερυψωμένη και διέθετε παράθυρα, ώστε να εξασφαλίζει το φωτισμό του εσωτερικού. Αναθηματική επιγραφή από το επιστύλιο του οικοδομήματος αναφέρει ότι η βασιλική ήταν αφιερωμένη στη θεά Άρτεμη, τους αυτοκράτορες Αύγουστο και Τιβέριο, και το δήμο. Από λειτουργική άποψη, η παρουσία της βασιλικής στο εσωτερικό της δημόσιας αγοράς της πόλης σηματοδοτεί τον πολιτικό χαρακτήρα της και παραπέμπει στη γενικότερη χρήση των οικοδομημάτων αυτού του τύπου ως χώρων εξυπηρέτησης δημόσιων και διοικητικών λειτουργιών.

Πρυτανείο. Το πρυτανείο βρίσκεται δίπλα στο ωδείο-βουλευτήριο. Τους επιμέρους χώρους του αποτελούσαν μια περίστυλη αυλή, στα βόρεια της οποίας ανοίγονταν τέσσερις αίθουσες, διατεταγμένες σε ζεύγη.

Τέμενος. Ανάμεσα στο πρυτανείο και στο ωδείο-βουλευτήριο της Εφέσου αναπτύσσεται μια υπαίθρια αυλή με ιωνικές στοές και στο εσωτερικό της αυλής διαμορφώνεται ένα υπερυψωμένο επίπεδο με κλίμακα.

Αρχικά θεωρήθηκε πιθανότερη η παρουσία βωμού στο χώρο και αργότερα η θέση ταυτίστηκε με το ιερό του θεού Καίσαρος και της θεάς Ρώμης. Σήμερα θεωρείται πλέον τέμενος με βωμούς του Αυγούστου και της Αρτέμιδος, και χρονολογείται πριν από το 25 π.Χ.

Ωδείο-βουλευτήριο. Η αρχική κατασκευή του ανάγεται στους Ελληνιστικούς χρόνους και αποτελούσε το βουλευτήριο της πόλης. Κατά τη διάρκεια των Αυτοκρατορικών χρόνων έγιναν οικοδομικές επεμβάσεις, με αποτέλεσμα να εξελιχθεί σε θεατρικό οικοδόμημα .

Ναός του Καίσαρα και της Ρώμης. Στο εσωτερικό της πλατείας της Αγοράς υπήρχε ένας μικρός πρόστυλος περίπτερος ναός που χρονολογείται στα τέλη του 1^{ου} αιώνα. Αρχικά θεωρήθηκε ότι ο ναός αυτός ήταν αφιερωμένος στη λατρεία της Ίσιδας και του θεού Διονύσου, αλλά αργότερα ο ναός αποδόθηκε στη λατρεία του θεού Καίσαρα και της θεάς Ρώμης.

Νότια δωρική πύλη. Η δωρική πύλη σηματοδοτεί την είσοδο προς τη δημόσια αγορά. Στην κάτοψη αποτυπώνεται με 4 πρόστυλους δωρικούς κίονες και δύο πεσσούς. Είναι κατασκευασμένη από μάρμαρο και το ύψος των κίωνων υπολογίζεται γύρω στα 5,39 μ.

Η αρχιτεκτονική αναμόρφωση της δημόσιας αγοράς την εποχή του Αυγούστου είχε ως στόχο τη μετατροπή της από περίστυλη αγορά σε ρωμαϊκό. Κεντρική θέση κατείχε ο ναός του Καίσαρα και όλα τα κτήρια της Αγοράς είχαν σαφή δημόσιο και θρησκευτικό χαρακτήρα, ώστε να συνθέτουν το διοικητικό και πολιτικό κέντρο της πόλης. Το 358, 365 και 368 μ.Χ. καταστροφικοί σεισμοί έπληξαν τη δημόσια αγορά.